

Anna Traut-Seliga

Ogród Japoński we Wrocławiu

Przygotowano w ramach projektu Rzeczy są dla Ludzi/0005/2020-00, pt. "Technologia opracowania tyflomap zabytkowych założeń parkowych", finansowanego przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju w ramach konkursu „Rzeczy są dla ludzi” z programu „Dostępność Plus” i realizowanego w Wojskowej Akademii Technicznej w latach 2021-2024.

Informacje wprowadzające

Ogród Japoński będący przedmiotem niniejszego opracowania został założony we Wrocławiu, obecnej stolicy województwa dolnośląskiego. Znajduje się on w newralgicznym punkcie miasta, którego obecna fizjonomia w dużym stopniu ukształtowana została potrzebami Wystawy Stulecia w 1913 roku. Jest częścią Parku Szczytnickiego. Adres ogrodu: ul. Mickiewicza 1, 51-618 Wrocław. Jego powierzchnia to zaledwie 1,5 ha. Jest otwarty dla zwiedzających w okresie od kwietnia do października.

Chociaż jest niewielkich rozmiarów, ogród ten robi na odwiedzających duże wrażenie. Stanowi on jeden z najlepszych w Polsce przykładów japońskiej sztuki ogrodowej. Nosi on Haku Koen czyli Biało-Czerwony. To symboliczna nazwa łącząca barwy narodowe Polski i Japonii.

Mimo wielu nieprzyjemnych przygód – ogród już tuż po wystawie, którą miał uświetniać, popadł w zapomnienie na ponad 60 lat, a gdy przywrócono mu dawną świetność, nie oszczędziła go powódź w 1997 roku – dziś jest pod wieloma względami jest unikatem na skalę europejską.

Ogród ten powstawał w latach 1909-1913. Na pomysł stworzenia orientalnego parku wpadł niemiecki hrabia Fritz von Hochberg. W projekcie pomagał mu Mankichi Arai, mistrz orientalnej sztuki ogrodowej. W styczniu 1913 r. na terenie przyszłego ogrodu zostały ustawione kamienie. Później powstał specjalny system nawadniający i pierwsze ścieżki. W marcu ustawiono resztę kamieni. Wybudowano również bambusową pergolę i altany. Rozpoczęła się także budowa pawilonu herbaciarni, mostów oraz głównego wejścia. W części terenu, przylegającej do dzisiejszej ulicy Mickiewicza, zbudowano małą kotłownię, której celem było podgrzewanie wody dla niektórych gatunków roślin. Ogród został otwarty w maju 1913 r., w związku z organizacją Wystawy Stulecia w Parku Szczytnickim (Chudzyński, Łanowiecki i Wojtoń 2016).

Po wystawie wypożyczone na czas jej trwania japońskie elementy zostały wywiezione, a ogród został pozbawiony swego znaczenia i spektakularnego wyglądu. W jego granicach zachowały się jedynie ścieżki, staw i część japońskiej roślinności. Po 60 latach zapomnienia, miasto zainteresowało się pozostałościami ogrodu dopiero w 1974 r. Wybudowano wówczas wodną kaskadę, a staw ponownie napełniono wodą. Nadzieja dla ogrodu pojawiała się w latach 90. Władze Wrocławia w 1994 roku zwróciły się z prośbą o pomoc przy rewitalizacji ogrodu do ambasadora Japonii w Warszawie. Dzięki współpracy polskich i japońskich specjalistów w ciągu 3 lat ogród wrócił do początkowej formy. Pracami kierował znawca – Yoshiki Takamura, dzięki temu ogrodowi przywrócono pierwotny, prawdziwie orientalny charakter.

Niestety, dwa miesiące po ponownym otwarciu w 1997 roku, ogród został zniszczony przez powódź tysiąclecia. Cały teren na trzy tygodnie znalazł się pod wodą. Doznał wówczas bardzo poważnych zniszczeń. Około 70 procent roślinności musiała zostać wymieniona. Potrzebne były kolejne 2 lata, żeby ogród wrócił do dawnej formy. Ostatecznie został otwarty w październiku 1999 roku.

Ogród Japoński w trakcie ostatniej rewitalizacji zyskał wiele ciekawych elementów: nową wyspę, cenne kamienne latarnie oraz dodatkowe ścieżki, które pozwalają nie tylko zbliżyć się do głównego stawu by podziwiać widoki z samego jego brzegu, ale również poznać różnorodność roślin atrakcyjną o każdej porze roku.

Obecnie jedną z głównych atrakcji Ogrodu Japońskiego, jest jego część południowa, które nawiązuje w dużej mierze do typowych, przydomowych ogrodów japońskich, z domkiem w postaci pawilonu herbacianego, bramą typu Sukya oraz przystrzyżonymi żywopłotami i fragmentem kamiennie-trawiastego ogrodu.

Poprzez lata istnienia Ogród Japoński wzbogacił się o prawdziwe unikalny w tej części świata żywy fragment japońskiej kultury. Już nie tylko z nazwy, ale również dzięki wspaniałej, japońskiej aranżacji całego ogrodu możemy powiedzieć, że Ogród Japoński we Wrocławiu, jest dobrymi wrotami do prawdziwej japońskiej kultury, którą możemy poczuć i obcować z nią spędzając czas i spacerując malowniczymi alejkami prowadzącymi w intrygujący sposób poprzez całe założenie ogrodowe. Możemy usiąść nad brzegiem stawu i napawać się chwilą „tu i teraz”, czując blask popołudniowego słońca na twarzy. Możemy też, wsłuchując się w szum wody, myśleć o okolicznych krajobrazach, które odbijają się w tafli wody, w której pływają ogromne karpie Koi w spokoju i majestacie.

Warto wrócić na chwilę do podanej wyżej informacji, iż Ogród Japoński we Wrocławiu jest częścią znacznie większego założenia, jakim jest słynny wrocławski Park Szczytnicki.

Jest to najstarszy i jeden z największych parków Wrocławia zajmujący powierzchnię około 103 hektarów. Położony jest na wschód od Starej Odry, na terenie dawnej wsi Szczytniki, włączonej w obręb miasta w 1868 roku. Park ma w dużym stopniu charakter krajobrazowy i cenne walory kompozycyjne oraz dendrologiczne. Rośnie w nim około 350 gatunków drzew i krzewów, w tym także rośliny pochodzące z Azji oraz Ameryki Południowej i Północnej. Charakteryzuje się on wieloczęściową, zróżnicowaną kompozycją, która wynika z ponad dwustu lat prac nad programem i zagospodarowaniem przestrzennym tego cennego obszaru. Warto wspomnieć, iż Hala Stulecia mieszcząca się w południowej części parku została w 2006 roku wpisana na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO. Na terenie Parku Szczytnickiego znajduje się m.in. willa architekta, który stworzył Halę Stulecia w związku z

potrzebami Wystawy Stulecia, która odbyła się we Wrocławiu w 1913 roku (Bińkowska, Szczęśniak i Szopińska 2013).

W parku do dnia dzisiejszego, mimo niszczącej mocy powodzi roku 1997, wciąż można rozpoznać kwatery zrealizowane w różnych stylach ogrodowych: w barokowym, romantycznym, neoromantycznym, czy krajobrazowym angielskim. Południowa część parku przedstawia sobą styl zupełnie odrębny: modernistyczny, podporządkowany potrzebom realizacji Wystawy Stulecia.

Wśród elementów realizujących program parku są interesujące dzieła sztuki, takie jak Kolumna Fryderyka Wilhelma II, Pomnik Friedricha Schillera, czy Posąg Diany – rzeźba wybitnie intrygująca. Pierwotny pomnik Diany został wykreowany przez Ernsta Segera. Od 1898 r. stał w parku Szczytnickim u zbiegu ulic Mickiewicza i Wróblewskiego. Bogini (wyobrażona w scenie polowania) stojąca na cokole z głazów, trzymała w ręku włócznię i towarzyszyły jej dwa psy myśliwskie. W 1945 r. pomnik zniknął w nieznanych okolicznościach. Po upływie 70 lat podjęto decyzję o jego rekonstrukcji. Wrocławianie entuzjastycznie wsparli projekt dobrowolnymi datkami (łącznie zebrano 290 tysięcy złotych), rekonstrukcji rzeźby dokonał zaś artysta rzeźbiarz Ryszard Zarycki. Pomnik odsłonięto 10 września 2015 r. (Bińkowska, Szczęśniak i Szopińska 2013).

Niepowtarzalny klimat Parku i jego zróżnicowanie programowo-formalne wynika z faktu, iż twórcy kolejnych części Parku szanowali osiągnięcia i przesłanie poprzedników. Pozwoliło to zachować przy każdej modernizacji przynajmniej częściowo różnorodność założeń parkowych w granicach Parku Szczytnickiego.

Park ten jest również ważną dla regionu i samego miasta Wrocławia ostoją różnorodności biologicznej, a także ciekawostką dendrologiczną. W latach 1880–1908 fragment Parku Szczytnickiego przeznaczono na prawdziwe arboretum i dokonano wielu nasadzeń interesujących okazów dendrologicznych. Obecnie teren ten jest włączony w granice dynamicznie rozwijającego się ogrodu zoologicznego.

Ogród Japoński, będący funkcjonalną częścią wyżej opisanego Parku Szczytnickiego, został zaprojektowany i zrealizowany wokół dawnego stawu Ludwiga Theodora Moritza-Eichborna, celem zaprezentowania na Wystawie Ogrodniczej w 1913 r. Wystawa ta stanowiła część Wystawy Stulecia. Zbudowany wtedy Ogród Japoński był jedynym założeniem orientalnym na całej Wystawie. Ambicją twórców było wykreowanie realnego ogrodu japońskiego spełniającego wszelkie założenia japońskiej sztuki ogrodowej. W związku z tym wypożyczono oryginalne japońskie elementy dekoracyjne ogrodu. Po zamknięciu Wystawy, zostały one

zwrócone, jednak reszta założenia pozostała w niezmiennym, wciąż atrakcyjnym stanie. Niestety, brak oryginalnego wyposażenia skazał Ogród Japoński na powolne zapomnienie.

Tymczasem warto przypomnieć, iż Ogród powstał z inicjatywy hrabiego Fritza von Hochberga z Hłowej, dyplomaty i orientalisty, przy udziale japońskiego ogrodnika Mankichiego Arai. Prace wykonawcze nadzorował wieloletni zarządca ogrodów rodziny Hochbergów Joseph Anlauf, który realizował także chińskie i japońskie ogrody w Hłowej i w palmiarni w Lubiechowie. Palmiarnia ta była elementem spektakularnego założenia parkowego przy Zamku Książ.

W 1995 r. opracowano projekt renowacji ogrodu pod kierunkiem prof. Ikui Nishikawy z Tokio. Następnie w latach 1996–1997, przy współpracy i pod patronatem ambasady Japonii oraz dzięki pracy ogrodników z Wrocławia i Nagoi, przeprowadzono działania przywracające ogrodowi japoński charakter. Pracami kierował Yoshiaki Takamura. Niestety, dwa miesiące po uroczystym otwarciu, w lipcu 1997 podczas powodzi stulecia, ogród został zalany wodami Odry. Ponowne otwarcie nastąpiło w październiku 1999 r. Starannie pielęgnowane i realizujące zasady stylu ogrodu japońskiego założenie zachwyca do dziś, pozwala zregenerować siły duchowe i skłania do refleksji.

Charakteryzowany Ogród stanowi wyjątkowy wskaźnik Europy, powszechnie doceniany, żywy fragment japońskiej kultury. Jest też prawdopodobnie jednym z największych ogrodów japońskich w Europie, łączącym w sobie różne odmiany japońskiego stylu ogrodowego.

Opis stylu parkowego

Japończycy, tworząc wytyczne swojego stylu ogrodowego, wzorowali się na ogrodach chińskich, przejmując z nich wiele elementów i dostosowując je do własnych potrzeb i własnej kultury. Ogród japoński ma naśladować przyrodę, nie starając się jej podbić, zawłaszczyć ani zniszczyć. Należy go tak pielęgnować, aby jak najstaranniej ukryć działania człowieka, a wraz z nimi fakt dotyczący tego, jak wymagająca jest praca, aby osiągnąć założony efekt. Praca przy zakładaniu i pielęgnacji ogrodu jest traktowana jak rodzaj medytacji, praktyki duchowej (Majdecki 2009b). Ideałem dla japońskich ogrodników jest tak praca, jak i odpoczynek wśród założeń ogrodowych będących odzwierciedleniem dzikiej przyrody. Jeden z tekstów dotyczących urządzania ogrodów japońskich (XI w.) mówi: „Ucz się od natury, lecz jej nie kopiuj”.

Najogólniej rzecz ujmując, japońskie ogrody są znaczącym elementem japońskiej kultury, odzwierciedlającym harmonię między człowiekiem a naturą oraz głębokie znaczenie filozofii i estetyki. Ogrody japońskie kładą nacisk na prostotę, zwracając uwagę na esencję i urok natury

poprzez minimalizm w aranżacji. Ogrodnicy, będący jednocześnie myślicielami, starają się odtwarzać w ogrodach naturalne krajobrazy, takie jak góry, rzeki, czy morza, wykorzystując kamienie, piasek, wodę i roślinność. Również woda jest ważnym elementem w ogrodzie japońskim, symbolizując spokój i ruch. Stawy, strumienie i małe wodospady (kaskady) są częstymi widokami w japońskich ogrodach (Majdecki 2009b). Ogrody zawierają delikatne, harmonijnie ukształtowane mosty (łukowe lub drewniane) oraz kręte ścieżki, które prowadzą do punktów obserwacyjnych lub miejsc relaksu. W realizacji ogrodów japońskich wykorzystuje się drzewa, takie jak na przykład klon japoński, sosny różnych gatunków, wiśnia sakura i azalie. Równie często wykorzystuje się różne gatunki traw, w tym rozmaite bambusy. W ogrodach japońskich często można znaleźć mchy, paprocie i rośliny o różnych odcieniach zieleni. Kwitnące byliny i rośliny jednoroczne są dużo rzadsze. Istotną koncepcją jest wabi-sabi, która promuje piękno w niedoskonałości, ulotności i skromności (Guzikowska-Konopińska 2013). Często ogrody japońskie mają znaczenie symboliczne, odwołując się do buddyzmu zen, pozwalając odzyskać spokój, przeprowadzić medytację i zachować równowagę. Istnieje kilka rodzajów ogrodów japońskich, ale wszystkie cechuje harmonia, prostota, asymetria i elegancja.

Wyróżniamy obecnie sześć podstawowych stylów ogrodów, o odległych historycznych korzeniach, które odrębnie lub wspólnie decydują o kształcie i klimacie współczesnych ogrodów japońskich:

- Tsukiyama, „ogród wzgórzowy wykorzystywany do celów kulturalnych”, czyli ogród japoński z małymi pagórkami, kamieniami symbolizującymi góry, oczkami wodnymi naśladującymi morza i jeziora. Japończycy tworząc swój styl wzorowali się na ogrodach chińskich, przejmując z nich wiele elementów i dostosowując je do własnych potrzeb, w tym potrzeb duchowych. W tym ogrodzie stawy, strumienie, wzgórze, drzewa, kwiaty, mosty i ścieżki są wykorzystywane do tworzenia miniaturowych krajobrazów typowych dla Chin i Japonii. Ogrody te różnią się rozmiarami i sposobem podziwiania. Małe zwykle ogląda się z jednego punktu widokowego (jak np. weranda świątyni), większe zaś zwiedza się wzdłuż wyznaczonego szlaku. Ogród Tsukiyama to miejsce przedstawiające wszystkie aspekty natury. Dzięki swojej konstrukcji i niepowtarzalnemu klimatowi, ogrody japońskie w stylu Tsukiyama mają bardzo dobry wpływ na człowieka, ponieważ relaksują i odprężają.
- Hiraniwa, „płaski ogród”, czyli ogród zajmujący tereny na wytyczonych płaszczyznach. Na powstanie tego stylu znaczący wpływ miały idee zen. Projektowany był na ściśle określonym, często wyraźnie odgraniczonym, terenie. Z początku zazwyczaj był dość duży, potem stopniowo jego rozmiary były zmniejszane. Główną jego cechą jest dominacja

cywilizacji, kultury nad naturą – niemal brak roślinności i wody, ich miejsce zastępuje żwir i piasek, a ogród staje się właściwie rzeźbą, której autorem jest utalentowany ogrodnik.

- Karesansui, czyli „suchy ogród”, zwany również zentei, sekitei albo ogrodem zen. Ogrody te reprodukuja naturalny krajobraz w nieco abstrakcyjny sposób – przy wykorzystaniu kamieni, żużlu, mchu, przedstawiających góry, wyspy, łodzie, morza i rzeki. Są nieodłącznie związane z buddyzmem zen i stanowią częste miejsce medytacji. Miniaturową wersją ogrodów karesansui są bonseki. Styl suchego ogrodu ze żwirem przedstawiającym wodę, głazami wyobrażającymi wyspy i grabionym piaskiem imitującym uderzające w nie fale robi naprawdę duże wrażenie.

W 2002 roku trzech naukowcy z uniwersytetu w Kioto, Gert J. van Tonder, Michael J. Lyons i Yoshimichi Ejima ogłosili w piśmie *Nature*, iż rozwiązali tajemnicę ogrodów zen. Choć wydaje się to niewiarygodne, oddziałują one na podświadomość widza nie bezpośrednio poprzez widok kamieni z których są zbudowane, ale poprzez puste przestrzenie pomiędzy kamieniami. Takie wykorzystanie wolnych przestrzeni wydaje się być świetną ilustracją filozofii zen, która głosi między innymi, że wszelkie byty są jedynie zawirowaniami pustki. Można sobie wyobrazić, jakiego mistrzostwa w sztuce ogrodowej wymaga takie zaprojektowanie przestrzeni, by odciskała w umyśle obserwatora obrazy będące wytworami podświadomości.

- Cha-niwa, czyli „ogród herbaciany”. W takim ogrodzie znajdował się pawilon, w którym dokonywano ceremonii parzenia herbaty i jej rytualnego spożywania. Pawilon ten to miejsce pokoju i pojednania. Sugerują to specjalne półki znajdujące się przed wejściem do pawilonu, na których zostawiano wszelką broń i pieniądze. Przed wejściem do pawilonu należało się wyciszyć, wprawić we właściwy, uroczysty nastrój. Do miejsca ceremonii prowadziły bardzo kręte ścieżki, obok których znajdowały się kamienne latarnie ułatwiające poruszanie się w ogrodzie po zmroku i źródła tsukubai służące do mycia rąk i płukania ust przed dostąpieniem do obrzędu herbaty. Te działania miały na celu nie tylko realne umycie się, ale także symboliczne obmycie duchowe. Przed każdym ogrodem Cha-niwa stał pawilon-poczekalnia gdzie goście oczekiwali na gospodarza, który zaprosi ich na ceremonie herbaty. Herbaciane ogrody japońskie wyróżniają się wyjątkową estetyką i uroczystym klimatem.
- Tsubo-niwa, czyli „ogrody wielkości dwóch mat tatami”. Są to ogrody wewnątrz rezydencji, domostwa, dziedzińca lub na małej, zamkniętej przestrzeni obok nich. Ten typ ogrodu pojawił się po raz pierwszy w epoce Heian (794–1192). W miarę jak domy stawały się coraz większe, ogrody na dziedzińcu przejęły również funkcję regulacji temperatury i przepływu

powietrza w domu podczas gorącego lata. Szczególnie skuteczne były w tym celu różne elementy wodne, które są stosowane w wielu typach ogrodów japońskich.

- Kaiyū-shiki-teien, czyli ogrody rotacyjne, ogród przeznaczony do spacerów. Odzwierciedlały one spokój panujący na wsi poprzez: miękkie linie brzegowe, łagodne krajobrazy kamienne i wzgórza. Tego typu ogrody japońskie często odtwarzają sceny z historii i mitów z Japonii i Chin (Chudzyński, Łanowiecki i Wojtoń 2016).

Konkludując, ogrodowy styl, który w Europie znamy jako styl japoński, zwany też orientalnym, inspirowany jest sztuką ogrodową Dalekiego Wschodu, czerpie on silnie z filozofii zen. W europejskich ogrodach w stylu japońskim pojawiają się inspiracje kulturą i sztuką ogrodową Japonii, ale występują pewne różnice. Na przykład w europejskich ogrodach japońskich jest więcej roślin krzewiastych i bylin. Styl japoński w sztuce ogrodów ma niepowtarzalne cechy, które doceni każdy, kto szuka w ogrodach perfekcji i dyscypliny w ich urządzaniu. Styl ten bowiem uderza prostotą i surowym pięknem. Japońskie ogrody powstają, by stać się wymarzoną tłem do kontemplacji i medytacji. Pozwalają na refleksję i odprężenie. Jednocześnie, aby utrzymać ogród w kanonicznej postaci, potrzebna jest duża dyscyplina, znajomość reguł rządzących takim ogrodem i bardzo dużo pracy. Styl japoński wyrzeka się wszelkiego przepychu, blichtru, za to imponuje spokojem i majestatem.

Ogrody japońskie odwzorowują szlachetne formy naturalnej przyrody. Mają być miejscem sprzyjającym wyciszeniu, przemyśleniom i medytacji. Panuje tam prostota i odwołujący się do wizerunków przyrody symboliczny styl. Odwzorowanie naturalności może być w japońskim ogrodzie zdumiewające, jednocześnie zawsze ma się świadomość, że obserwowane obiekty umieściła w danym, zawsze nieprzypadkowym miejscu, ręka ludzka. Klasyczny ogród japoński może składać się wyłącznie z piasku i kamieni, których ułożenie symbolicznie odwołuje się do żywiołów wody, ziemi, powietrza i ognia. Ogrody japońskie mogą być różnej wielkości. Wielkość w dużym stopniu świadczy o zamożności i pozycji właściciela. Jednak niewielkie ogrody japońskie powstawały nawet przy skromnych wiejskich chatach.

Tradycyjny ogród japoński składa się z dwóch zasadniczych części: zbiornika wodnego i wzgórza. Wzgórze zawsze sytuowano z południowej strony zbiornika, od północy docierał do stawu strumień. Na brzegach zbiornika wodnego w uporządkowany i symboliczny sposób układano kamienie. Swoją symbolikę miały też rośliny sadzone w ogrodzie. Duża część tych roślin miała również zastosowanie lecznicze i użytkowe. Rośliny w tradycyjnym ogrodzie japońskim stosowane są zresztą oszczędnie i umiejscawiane w bardzo precyzyjnie rozplanowanych miejscach, często w zminiaturyzowanej formie (bonsai), czy w postaci

malowniczo upozowanych kłód martwego drewna. Jeśli w ogrodzie pojawiały się inne drzewa niż formowane, sadzono je tak, by szum ich liści przypominał muzykę, koryta strumieni kształtowano tak, by płynąca przez nie woda pluskała chaotycznie po kamieniach, lecz wydając pożądane, najbardziej harmonijne dźwięki. Warto wspomnieć, iż inne dźwięki wydają kaskady „żeńskie”, a inne „męskie”, co opisano poniżej.

Poza tym ogólnym schematem, ogród może być urozmaicany np. poprzez mostki na strumieniu, pawilony ogrodowe, wyspy na stawie, latarnie, kamienne kolumny, głązy o specjalnym znaczeniu. W ogrodzie musi być miejsce na „coś starego”, czyli przedmioty o wysokiej wartości pamiątkowej, emocjonalnej lub duchowej, pochodzące z innych, starszych ogrodów. Celem umieszczenia tych przedmiotów w nowym ogrodzie jest nadanie im głębi duchowej, uszanowanie tradycji, zaproszenie dobrych duchów do opieki nad ogrodem.

Pawilony obecne w ogrodach służyły kontemplacji, rozmowom o sztuce, ceremonii parzenia herbaty. Wiele ogrodów powstało tylko po to, by ceremonia parzenia herbaty miała właściwą oprawę i mogła spełnić obrzędowe wymogi picia herbaty. Aby ceremonia była udana, jej uczestnicy muszą spełniać cztery kluczowe wymogi, są to: harmonia, szacunek, czystość i spokój. Takie też właśnie są ogrody w stylu japońskim.

Japońskie ogrody to ukazanie piękna natury i filozofii życia, które cenią prostotę, harmonię, oraz głębokie znaczenie symboliczne. Ich piękno wynika z wyjątkowej zdolności do tworzenia spokoju i kontemplacji w sercu natury. Ponieważ jednak nie zajmują one zazwyczaj dużych powierzchni, wymagają szczególnej pracy już na poziomie koncepcji, a potem wielkiej staranności w trakcie realizacji projektu (Rylke 2022).

Ogrody japońskie, czyli ogrody w jednym z tradycyjnych japońskich stylów, spotykane są zarówno przy domach prywatnych, w parkach, jak i przy świątyniach buddyjskich i chramach shintō oraz w pobliżu zabytków (np. zamków).

Kreowanie ogrodów to jedna z ważnych form sztuki, udoskonalanej w Japonii od ponad tysiąca lat. Ogrody ewoluowały w różnych okresach historycznych w różne style o różnych celach – od ogrodów spacerowych, służących rekreacji arystokratów i panów feudalnych po ogrody „suchego krajobrazu” (wspomniany wyżej ogród karesansui), przeznaczonych do celów religijnych i medytacji mnichów (Wołodźkło 2013).

Warto podkreślić, iż elementem w klasycznym ogrodzie japońskim, bez którego nie można się obejść, jest woda – wnosi ona do ogrodu życie, dynamikę, ruch. Płynąca woda ożywia i porusza ogród, nadając mu pozór naturalnego krajobrazu. Starannie i precyzyjnie zaprojektowany przepływ wody ma określoną moc i prędkość, co pozwala wykreować delikatnie szemrzący strumień o bardzo konkretnych tonach. W ogrodach zen woda jest zastępowana żwirem.

W ogrodzie japońskim w realizacji konieczne są także kamienie – symbolizujące stałość, niezmiennosc i trwałość przyrody. Głazy użyte do dekoracji ogrodu powinny mieć naturalną formę. Służą do nadania struktury ogrodowi, stanowią fundament i rusztowanie, na którym rozpina się resztę ogrodu. Kamienie i głazy wytyczają ścieżki i kształtują płynącą wodę, za ich pomocą symbolicznie przedstawia się góry, linie brzegowe i kształtuje określone formy kaskad. Są starannie dobierane i ustawiane w taki sposób, aby przyciągały wzrok w szczególny sposób, często z myślą o określonej symbolice. Płaski kamień w wodzie często ma widzowi przywodzić na myśl żółwia, a jeden stojący pionowo może wskazywać na żurawia. Skały, razem z piaskiem i żwirem, są najważniejszymi elementami konstrukcyjnymi ogrodu japońskiego. Przez ogród krajobrazowy spaceruje się po starannie wytyczonych ścieżkach, które prowadzą zwiedzającego zgodnie z zamysłem projektanta i programem ogrodu. Trzy specjalnie ustawione głazy różnej wysokości symbolizują niebo, ziemię i człowieka pomiędzy nimi.

W ogrodzie znajdują się także kamienne latarnie, niewielkie pagody, posągi, kamienne misy stawiane przed wejściem do pawilonów herbacianych, służące symbolicznemu obmyciu rąk i ust, czyli oczyszczeniu ciała i duszy, a także altany i studnie. Miejsce do odpoczynku i podziwiania krajobrazu zapewniają pawilony, także herbaciane, z werandami pozwalającymi na dłuższe podziwianie ogrodu z miejsc, które w tym właśnie celu zostały zaprojektowane.

Ciekawostką historyczną jest fakt, że prapoczątkiem japońskich ogrodów były święte i czczone miejsca otoczone skałami (grupami skał), które nazywano *amatsu iwasaka* („boska bariera”) lub *amatsu iwakura* („miejsce zamieszkania bóstw”). Podobną rolę odgrywały gęste skupiska drzew *himorogi* „boski żywopłot, ogrodzenie”. Te archaizmy odnoszą się do prymitywnego chramu, czy też pierwotnie pasa świętej ziemi otoczonej wiecznie zielonymi roślinami. Strumienie i fosy, które otaczały świętą ziemię nazywano *mizugaki* („wodne ogrodzenie”). Pokazuje to, jak głęboko w duchowości i w religii osadzona jest symbolika japońskich ogrodów (Wołodźkło 2013).

Przyjęcie kultury chińskiej i buddyzmu w VI wieku wywarło duży wpływ na projektowanie i styl japońskich ogrodów. Ogrody tworzone między innymi przy pałacach cesarskich, dla rekreacji i rozrywki cesarza oraz arystokratów. Wprowadzono stawy i strumienie jako punkty centralne, wykorzystywano wiele elementów buddyjskich i taoistycznych, odtwarzano słynne krajobrazy. Żaden z tych wczesnych ogrodów pałacowych nie przetrwał. Jednak znaleziska archeologiczne w dawnej stolicy Japonii – Nara, zbadane w latach 90. XX wieku pozwalają na utworzenie wyobrażenia o tych wczesnych typach ogrodów pałacowych (Wołodźkło 2013).

Na przestrzeni dziejów ogrody były budowane przez wiodące klasy społeczne: arystokratów, mnichów, wojowników, polityków, przemysłowców, w różnych celach, jak rekreacja lub

spełnienie religijne. Ewolucję ogrodów można dopasować do kolejnych okresów historycznych. Niektóre rodzaje ogrodów zniknęły, inne żyją do dziś i zyskują na popularności. Na początku okresu Heian (794–1185) stolicę przeniesiono do Heian-kyō (obecnie Kioto), gdzie arystokraci poświęcali wiele czasu kulturze i działaniom artystycznym. Zaczęli budować duże ogrody typu *shinden* w swoich pałacach i rezydencjach, w których wydawali wyszukane przyjęcia, a także organizowali zajęcia rekreacyjne, jak: pływanie łódką, wędkowanie i ogólna rozrywka. Ogrody tego typu zostały zaprojektowane według chińskich koncepcji, obejmowały duże stawy i wyspy połączone łukowatymi mostami, pod którymi mogły przepływać łodzie. Do celów rekreacyjnych wykorzystywano pokryty żwirem plac przed budynkiem, a nad wodą stawiano jeden lub więcej pawilonów. Żaden ogród tego rodzaju nie przetrwał do dziś, ale niektóre z dużych stawów charakterystycznych dla tego stylu zostały włączone do późniejszych ogrodów, np. staw Ōsawa w świątyni Daikaku-ji w Kioto.

W okresach Kamakura i Muromachi-Ashikaga (1192–1573) odbyło się przesunięcie realnej władzy z dworu arystokratycznego na elitę wojskową. Władcy wojskowi przyjęli nowo wprowadzony buddyzm zen, który wywarł silny wpływ na projektowanie ogrodów, często budowanych przy budynkach świątynnych, aby pomóc mnichom w medytacji i rozwoju religijnym, a nie w celach rekreacyjnych, czy strictly użytkowych.

Ogrody w tym czasie stały się mniejsze, szlachetniejsze w prostocie, zachowując jednak wiele elementów z przeszłości sztuki ogrodowej, jak: stawy, wyspy, mosty i wodospady. Ekstremalnym osiągnięciem w kierunku minimalizmu stał się ogród suchego krajobrazu *karesansui*, do tworzenia którego wykorzystuje się wyłącznie skały, żwir i piasek. Wiele ogrodów z tego okresu przetrwało w Japonii do dziś i stanowią ważną inspirację dla nowych, coraz liczniej pojawiających się na całym świecie ogrodów w tym stylu.

W okresie Azuchi-Momoyama (1573–1603) nastąpił szybki rozwój ogrodów herbacianych, które pojawiały się już wcześniej jako miejsce ceremonii parzenia herbaty. Stało się to pod wpływem działalności mistrzów herbaty (jak Sen no Rikyū), którzy udoskonalili je i nasycili duchem *wabi-sabi*, obecnym do dziś w japońskich ogrodach i czyniącym ceremonię parzenia herbaty tak wspaniałym przeżyciem.

W okresie Edo (1603–1867) projektowanie ogrodów odeszło od minimalizmu okresu Muromachi-Ashikaga, gdyż klasa rządząca odkryła swoje upodobania do ekstrawagancji i rekreacji. W rezultacie tego pojawiły się duże ogrody spacerowe (*kaiyū-shiki*) ze stawami, wyspami i sztucznymi wzgórzami, które można było podziwiać z punktów widokowych wzdłuż okrężnej ścieżki. Wiele ogrodów spacerowych zawierało również elementy ogrodów

herbacianych. Był to początek pewnego eklektyzmu w projektowaniu ogrodów w Japonii: w założeniach ogrodowych zaczęto łączyć elementy różnych stylów przy jednym projekcie.

Wśród ludności miejskiej, nawet niezbyt zamożnej, stały się w tym samym okresie popularne tzw. tsubo-niwa, czyli mini ogrody (*tsubo* to powierzchnia dwóch mat tatami – tradycyjnych mat japońskich do układania na podłodze, o standardowych wymiarach 90 cm x 180 cm). Były tak zaprojektowane, że mogły się harmonijnie zmieścić nawet w wąskich przestrzeniach dziedzińców wewnętrznych domostw lub pomiędzy budynkami. Pozwoliło to wszystkim cieszyć się chociaż skrawkiem ogrodu naśladującym dziką naturę i zyskać szansę na medytację w ruchu.

W okresie Meiji (1868–1912) Japonia wkroczyła w erę szybkiej modernizacji i przyjmowania wpływów Zachodu, co wcześniej było starannie blokowane. Wynikiem znaczących wpływów kultury zachodniej w Japonii było pojawienie się tam parków miejskich w stylu zachodnim. Często w projektach łączono nowinki z zakresu aranżacji terenów zieleni w europejskim stylu krajobrazowym ze stylem japońskim, co dawało przyjemny, eklektyczny efekt. W tym okresie wiele dawniej prywatnych ogrodów spacerowych zostało udostępnionych publiczności (Wołodźkło 2013).

W ogrodach japońskich fascynujące jest to, iż wciąż powstają nowe i nikt nie ma poczucia, że to coś przestarzałego. Ogrody japońskie są po prostu ponadczasowe i zawsze, od setek lat wyglądają równie nowocześnie, a nawet futurystycznie.

Ogrody japońskie to krajobraz w miniaturze. Ich najbardziej charakterystyczne elementy to zróżnicowana rzeźba terenu, woda w postaci malowniczych strumieni i stawów, kamień naśladujący skały oraz piękne rośliny o fantazyjnych, kunsztownych kształtach, osiągniętych dzięki wieloletniej, żmudnej pracy ogrodników. Ogród w stylu japońskim naśladuje przyrodę, ale nie niewolniczo – i oddaje jej hołd – w założeniu jest jej miniaturą urządzoną według zasady: „*ucz się od natury, lecz jej nie kopiuj*”.

Każdy, nawet najmłodszy ogród japoński powinien wyglądać tak, jakby istniał już wiele lat i nie był zaprojektowany przez człowieka. Każdy z jego elementów ma symboliczne znaczenie i jest dopracowany w najmniejszym szczególe. Nic nie jest pozostawione przypadkowi. Głównymi cechami charakteryzującymi ogrody japońskie są prostota, harmonia i elegancja. Każdy ogród powinien zawierać pewne elementy niosące głębsze przesłanie i symbolikę. Są wśród nich kamienie, woda i określone rośliny. Kamienie symbolizują niezmienność i wieczność. Wszystkie powinny mieć podobny kształt, formę i fakturę, układane są w takiej samej pozycji w jakiej występowały w naturze, przyjmując swobodne kształty. Woda w ogrodzie japońskim jest symbolem życia – wnosi do ogrodu dynamikę i ruch. Rwące potoki i

wodospady symbolizują mężczyznę, a wolne i spokojne strumyki – kobietę. Do tego na strumieniach kreowane są kaskady symbolizujące Yin i Yang, a w związku z tym – cechy charakterystyczne dla pierwiastka żeńskiego i męskiego. Oba ciekły łączą się w stawach naśladowujących morza. Woda czasem bywa zastąpiona nieregularną plamą jasnego żwiru (zależy to od typu ogrodu). Doskonałą ozdobą zbiorników wodnych są karpie koi. Te kolorowe rybki dostępne są w bardzo wielu odmianach różniących się kolorem oraz okładem plam i łusek. Obecnie zarejestrowanych jest ponad sto odmian barwnych i każdego roku pojawiają się następne. W Polsce zazwyczaj sprzedawane są mieszańce wielu odmian. Nie są one tak cenne jednak mogą być bardzo dekoracyjne.

Rośliny w ogrodzie japońskim są dopełnieniem całości założenia. Również podlegają bardzo precyzyjnym regułom. Najważniejsze w ogrodzie japońskim są rośliny zimozielone, które symbolizują długowieczność. Głównym kolorem jest zielony. Kolorowe kwiaty roślin okrytonasiennych stanowią jedynie pojedynczy akcent. Poniżej przedstawiono wybrane rośliny, które są predestynowane do dopełnienia kompozycji w ogrodzie japońskim: z bylin, czyli trwałych roślin zielnych – astry (*Aster*), chryzantema ogrodowa (*Dendranthema*), dalia (*Dahlia*), liliowce (*Heimerocallis*), peonie (*Paeonia*), kosańce (*Iris*), tawułki (*Astilbe*) i zawilce (*Anemone*). Jeśli chodzi o krzewy i pnącza, to warto zwrócić uwagę na: azalie i rododendrony (*Rhododendron*), a także jaśminowiec (*Philadelphus*), ostrokrzew (*Oxalis*), ligustr (*Ligustrum*), glicynia (*Wisteria*). Bardzo ważną, jeśli nie najważniejszą grupą roślin w ogrodzie japońskim są drzewa takie jak: klon palmowy (*Acer palmatum*) i japoński (*Acer japonicum*), miłorząb chiński (*Ginkgo biloba*), magnolia (*Magnolia*), ozdobne wiśnie (*Prunus*), sosna drobnokwiatowa (*Pinus parviflora*), sosna czarna (*Pinus nigra*). Charakterystycznym elementem roślinnym ogrodu w stylu japońskim są fantazyjnie ukształtowane ręką człowieka rośliny. Formuje się głównie rośliny drzewiaste – np. sosny drobnokwiatowe, japońskie lub sosny czarne, ale także rośliny doniczkowe – fikusy. Ukoronowaniem sztuki kształtowania roślin są formowane w kształt zminiaturyzowanych prawdziwych drzew osobniki hodowane w płaskich doniczkach, czyli bonsai.

W dobie rosnącej popularności kultury i sztuki japońskiej, coraz więcej osób chce sobie zakładać japońskie ogrody przy domach i rezydencjach. W ogrodach przydomowych rzadko kiedy możemy pozwolić sobie na założenie pełnowymiarowego ogrodu japońskiego. Ogranicza nas przede wszystkim niewielka powierzchnia, często również niewystarczające zasoby finansowe oraz brak czasu niezbędnego do pielęgnacji takiego założenia. Pamiętajmy, że ogrody japońskie tylko wyglądają na naturalne, a tak naprawdę wymagają permanentnej pracy nad nimi. Dlatego przydomowe pseudoogrody japońskie powstają najczęściej jako

niewielkie, wydzielone elementy ogrodu lub są jedynie stylizowane na ogród japoński. Rzadko kiedy sztywno trzymają się reguł japońskiego stylu, jednak jest on tak charakterystyczny, że zastosowanie choćby kilku drobnych detali w programie ogrodu sprawia, że zachowują specyficzny charakter ogrodu japońskiego. Warto pamiętać, że w projektowanym ogrodzie japońskim liczba elementów dekoracyjnych zawsze musi być nieparzysta, ponieważ charakterystyczne dla ogrodów japońskich są układy asymetryczne.

Założenie i pielęgnacja ogrodu japońskiego jest wymagająca – zarówno w zakresie nakładu pracy, jak i kwestii finansowych. Efekt jest jednak z pewnością wart zachodu. Japońskie ogrody bowiem nieustannie zachwycają swoim bogactwem i pięknem inspirowanym naturą.

Opis parku – informacje ogólne

Ogród Japoński we Wrocławiu to połączenie kilku typów ogrodów japońskich: publicznego, wodnego, związanego z ceremonią picia herbaty i karesansui.

Kompozycję ogrodu wyznacza przejście od bramy głównej *Sukiya-mon* przez most prosty na stawie *Yumedono Bashi*, rozwidlające się dalej na dwie ścieżki. Jedna ścieżka prowadzi brzegiem stawu od łagodnej żeńskiej kaskady *Onna-daki* do gwałtownej kaskady męskiej *Otoko-daki*, a druga przez łukowy most *Taiko Bashi* do pawilonu herbacianego *Azumaya*. Zgromadzone w ogrodzie kamienne dekoracje powstały w XVIII i XIX wieku i pochodzą ze zlikwidowanych dawnych ogrodów japońskich. Stanowią więc ten niezbędny element stary, który jest konieczny do funkcjonowania każdego ogrodu w stylu japońskim.

W charakteryzowanym ogrodzie zgromadzono prawie 270 taksonów roślin drzewiastych. Najwyższe piętro tworzą m.in. grupy dębów szypułkowych (*Quercus robur*) i kasztanowce zwyczajne (*Aesculus hippocastanum*), oraz pojedyncze okazy rodzime i obce, np. jesion wyniosły (*Fraxinus excelsior*), perełkowiec japoński (*Styphnolobium japonicum*), platan klonolistny (*Platanus hispanica*), miłorząb dwuklapowy (*Ginkgo biloba*), metasekwoja chińska (*Metasequoia glyptostroboides*) i modrzewnik chiński (*Pseudolarix amabilis*). W niższej warstwie rosną liczne cisy pospolite (*Taxus baccata*), niektóre ponad stuletnie. Różaneczniki (*Rhododendron*) rosną w blisko 250 grupach i reprezentują około 50 gatunków i odmian. Część okazów pochodzi z nasadzeń wykonanych w latach 1909–1913. Do 2009 roku zgromadzono w ogrodzie 78 gatunków roślin azjatyckich, w tym 38 pochodzących z Japonii, np. styrak japoński (*Styrax japonicus*) i pieris japoński (*Pieris japonica*). Drzewa i krzewy poddawane są zabiegom formującym. Część z nich, w tym cis, bukszpan (*Buxus*), berberys (*Berberis*) i tawuła (*Spiraea*), kształtowane są w niskie „falujące żywopłoty”. Na najniższą warstwę roślinności składa się 46

gatunków bylin, np. długosz królewski (*Osmunda regalis*), pióropusznik strusi (*Matteuccia struthiopteris*), funkia biała (*Hosta plantaginea*), kosaciec japoński (*Iris ensata* var. *ensata*), tatarak zwyczajny (*Acorus calamus*) i konwalia majowa (*Convallaria majalis*). W stawie rośnie grążel żółty (*Nuphar lutea*) i grzybień białe (*Nymphaea alba*). W stawie Ogrodu Japońskiego znajdują się także ryby. Są to karpie koi, które symbolizują długowieczność, szczęście i odwagę.

W ogrodzie ze względu na jego wyjątkowy charakter wprowadzono zasady obowiązujące zwiedzających. Regulamin dotyczy dewastowania zieleni – zabrania się zrywania kwiatów, wrywania roślin czy łamania gałęzi. Nie wolno także niszczyć ani przestawiać elementów architektonicznych i ogrodowych. Zakazane jest pływanie w stawie, nie wolno także wchodzić do strumieni ani pod kaskady. Zabrania się łowienia ryb.

Ogród Japoński we Wrocławiu stanowi unikatowe połączenie estetyki i tradycji Kraju Kwitnącej Wiśni. To miejsce, które od ponad stu lat przyciąga turystów z różnych zakątków świata i pozwala poczuć nastrój oraz piękno kultury Japonii bez konieczności przekraczania granic naszego kraju. Niezwykła uroda tego miejsca i jej specyficzny klimat związane są z autentyczną japońską sztuką ogrodową. Należy podkreślić, iż szczegóły projektu związanego z rewitalizacją charakteryzowanego założenia ogrodowego zostały zrealizowane z udziałem japońskich specjalistów, co czyni ten ogród wyjątkowym.

Ciekawe formy architektoniczne, kaskady wodne, romantyczna atmosfera oraz charakterystyczne dla Japonii rośliny z Dalekiego Wschodu sprawiają, że wchodząc przez bramę Sukya, przenosimy się w zupełnie inny świat, gdzie czas przestaje mieć znaczenie. Pływające w stawie kolorowe karpie koi dodają urokliwego klimatu, czyniąc ogród idealnym miejscem na romantyczne randki oraz relaks w otoczeniu przyrody.

W każdym ogrodzie japońskim panuje harmonia, prostota, asymetria i elegancja, tym charakteryzuje się również ogród japoński we Wrocławiu. Wszelkie działania i ingerencja człowieka powinny być starannie ukryte, wręcz niewidoczne.

Niezbędnym elementem klasycznego ogrodu japońskiego, a więc również charakteryzowanego Ogrodu Japońskiego we Wrocławiu, jest woda, która symbolizuje życie oraz kamień, oznaczający trwałość i niezmiennność przyrody. W ogrodach wykorzystuje się głązy o naturalnych kształtach, takim samym kolorze oraz fakturze. Wszędzie dominuje zieleń, a kwiaty są stosowane jako delikatny akcent. W ogrodzie japońskim najczęściej możemy spotkać: azalie japońskie, klony palmowe, magnolie i wiśnie oraz peonie. W japońskim ogrodzie znajdziemy także kamienne latarnie i ścieżki ułożone z pojedynczych płaskich kamieni.

Ta koncepcja pochodząca z chińskiej filozofii jest również obecna w japońskich ogrodach. Yin i Yang symbolizują przeciwstawne, ale uzupełniające się energie. W ogrodzie mogą być reprezentowane przez jasne i ciemne obszary, wodę i kamień czy rośliny o różnych kształtach i teksturach (Van Tonder, Lyons i Ejima 2002).

Podsumowując ogólny opis Ogrodu Japońskiego we Wrocławiu stwierdzić należy iż ogród ten charakteryzują:

- Harmonia z naturą – kreatorzy tego ogrodu starają się, aby ich założenia były harmonijnym przedłużeniem naturalnego krajobrazu. Zamiast przekształcać przyrodę według ludzkich kaprysów, stawiają na współpracę z nią i na podglądanie rozwiązań wymyślonych przez naturę.
- Symbolika – wiele elementów w Ogrodzie Japońskim ma głębokie znaczenie symboliczne. Kamienie mogą reprezentować wyspy lub góry, a stawy – morza czy oceany.
- Woda – woda jest w ogrodzie obecna w postaci strumieni, oczek wodnych oraz kaskad na strumieniach. Symbolizuje życie i przemijanie, a jej szum pomaga w medytacji.
- Kamienie – uważane za niezmiennie i wieczne, stanowią centralny dla programu Ogrodu punkt, kreując strukturę i kompozycję przestrzeni.
- Rośliny – starannie dobrane, o subtelnej fizjonomii, harmonijnych kolorach i kształtach rośliny Ogrodu Japońskiego, tworzą spójną całość z resztą przestrzeni, znakomicie dopełniając program ogrodu.
- Alejki i ścieżki – Ogród Japoński można „zwiedzać”, przemierzając wytyczone ścieżki. Mają one zwykle ukryty cel – wskazują miejsce do zatrzymania się i kontemplacji.
- Prostota – w Ogrodzie Japońskim nie ma przepychu ani nadmiaru. Sztuka Kraju Wschodzącego Słońca jest bardzo minimalistyczna, zrównoważona i subtelna. Estetyka japońskich ogrodów opiera się na pięknie prostych form i tego konsekwentnie trzyma się program Ogrodu Japońskiego we Wrocławiu.
- Przemijalność – Japończycy cenią sobie chwilowość i ulotność piękna, dlatego w ich ogrodach można obserwować zmieniające się pory roku, np. w postaci odpowiednio dobranych roślin kwitnących w danym kwartale oraz roślin ozdobnych z liści w różnych porach roku.

Podsumowując stwierdzić należy, iż kulturę Wschodu kształtują religia i idee. Nie mogło to pozostać bez wpływu na formowanie ogrodów służących Japończykom. Japońskie ogrody są odmiennością i tajemniczością intrygującą mieszkańców Zachodu od przynajmniej dwustu lat. Shintoistyczny kult elementów natury – gór, skał, strumieni, rzek, drzew i zjawisk przyrody, które wyróżniają się mocą, pięknem i grozą oraz co istotne szczególną formą – znajdował i nadal znajduje odzwierciedlenie w formie i programie ogrodów japońskich. Równie ważną co shintoizm rolę w kształtowaniu ogrodów Japonii odegrał buddyzm, wnosząc poprzez sztukę karesansui oszczędność środków wyrazu, prostotę i minimalizm oraz kontemplacyjny

charakter. Istota ogrodu japońskiego to nie tylko kompozycja i estetyka, ale również niezmiernie ważna warstwa semantyczna.

Opis szczegółowy parku

Z powyżej zawartych informacji wynika, iż Ogród Japoński we Wrocławiu, to unikalne miejsce, które oddaje atmosferę i estetykę tradycyjnych japońskich ogrodów. Spacerując po Ogrodzie Japońskim chłonie się orientalny klimat tego miejsca. Łatwo popaść w zadumę, wyciszyć się, oderwać od problemów dnia codziennego. Dzięki starannej kompozycji przestrzennej niemal nie odczuwa się, że park jest stosunkowo niewielki i wszędzie dookoła otoczony jest krajobrazowymi i modernistycznymi założeniami europejskiej sztuki ogrodowej. Ścieżki i alejki tego ogrodu są tak zaplanowane, by liczne zakręty i zaułki pokazywały nam coraz to inne pejzaże pełne symboliki i odwołań do wątków kultury japońskiej. To sprawia, że zwiedzający przyswaja kulturę japońską w jej klasycznym wydaniu. Ogród jest miejscem, gdzie odnajdziemy symulacje naturalnych form, takich jak góry, wodospady (kaskady), strumienie i stawy. Znajduje się tu szeroki wybór roślin charakterystycznych dla japońskich ogrodów, w tym klonów japońskich, azalii, różaneczników, irysów oraz bambusów. Spacerując po ogrodzie dostrzegamy jak harmonijnie skomponowana jest roślinność z ukształtowaniem terenu i kulturowymi artefaktami.

Wśród pawilonów, konstrukcji i budujących nastrój artefaktów kulturowych charakteryzowany ogród posiada drewniane mosty, które przekraczają strumienie, a także kręte wyłożone kamiennymi płytami i kamieniami ścieżki prowadzące przez roślinność i krajobraz. Dzięki zmyślnie i niemal równo z poziomem lustra wody ułożonym kamieniom możemy też niedaleko jednego z brzegów głównego zbiornika wodnego w ogrodzie „chodzić po wodzie”. Spacerując nad stawem warto zwrócić uwagę na ideogram (umowny znak graficzny wyrażający określone pojęcie bez użycia liter) oznaczający „biało-czerwony” (Haku Koen) wkomponowany w linię brzegową – ma on upamiętniać wspólne wykonanie tego założenia ogrodowego przez japońsko-polski zespół ogrodników. Kolejne upamiętnienie wspólnej pracy znajduje się blisko bocznej bramy w postaci kompozycji kamieni i ukrytej tablicy wspominającej twórców ogrodu. W ogrodzie znajdziemy również pagody, pawilony, kamienne latarnie oraz miejsca do odpoczynku. Wspomniane latarnie stanowią ważny element wystroju charakteryzowanego Ogrodu Japońskiego (a także każdego ogrodu zrealizowanego w stylu japońskim lub do tego aspirującego). Po pierwsze – jeśli się je zapali – stanowią szansę na wezwanie dobroczynnych bóstw i ich światła. W przypadku tego konkretnego Ogrodu, latarnie stanowią również tzw.

„element stary”, który nadaje duszę ogrodowi i dodaje mu powagi, osadzenia w „tu i teraz”. Latarnie Ogrodu Japońskiego we Wrocławiu powstały w XVIII i w XIX wieku, i są przeniesioną do tego ogrodu pamiątką po zlikwidowanych ogrodach japońskich (Wojtoń 2013). Zgodnie z tradycją japońskich ogrodów – dzięki latarniom duchy z tamtych ogrodów znalazły sobie nowy dom.

Jak w tradycyjnych ogrodach japońskich, charakteryzowany ogród propaguje spokój, równowagę i medytację, stwarzając przestrzeń do relaksu. Każdy element w ogrodzie jest możliwy do odczytania również w warstwie symbolicznej, reprezentując naturę, kosmos, czy też różne etapy życia człowieka.

Faktycznie spacerując po Ogrodzie Japońskim można zauważyć, iż struktura roślinności odzwierciedla starannie naturalny krajobraz lasu, co jest jednym z głównych założeń japońskiej sztuki ogrodowej. Dostrzec można zarysowaną strukturę drzewostanu z warstwą wysokich drzew, potem warstwa drzew średnich, a następnie drzew niskich i krzewów. W każdej z warstw mamy liczną reprezentację gatunków rodzimych i orientalnych. W sumie w granicach Ogrodu Japońskiego możemy obserwować 270 taksonów samych roślin drzewiastych. Najstarsze z nich mają już ponad 200 lat, co silnie osadza program ogrodu w czasie i przestrzeni.

Warte uwagi tak z botanicznego, jak i kulturowego punktu widzenia są kępy ponad stuletnich cisów pospolitych rosnących przy kaskadach, tak żeńskiej, jak i męskiej. Gęste, o ciemnozielonych igłach cisy stanowią znakomite tło dla kolorowo kwitnących azalii i różaneczników. A tych w ogrodzie jest bardzo dużo i robi to ogromne wrażenie: około 250 sztuk tych rodzajów, z około 50 gatunków, co stanowi znaczącą różnorodność i walor Ogrodu.

Drzewa iglaste (*niwaki*) pełnią bardzo ważną funkcję estetyczną i kreującą nastrój zwiedzających. Są nimi obsadzone ważne miejsca ogrodu. Są to m.in. okolice herbaciarni i poczekalni, przepust z siedziskiem, największe i starannie zaprojektowane wyspy na stawie. Wyspy mają w Ogrodzie Japońskim ogromne znaczenie, ponieważ symbolizują Japonię i zgodnie z tradycją są miejscem działania Buddy.

Większość drzew i krzewów w Ogrodzie podlega starannemu i bardzo precyzyjnemu forowaniu, niezależnie od tego, czy są to rośliny iglaste, czy liściaste. Dowodzi to kunsztu tutejszych ogrodników. Generalnie cały ogród jest starannie utrzymany przez ogrodników, dbających o jego autentyczność i estetykę zgodnie z tradycyjnymi wzorcami japońskimi.

Wśród bylin w najniższej warstwie roślinności spotkamy wśród wielu innych gatunki chronione takie jak na przykład długosz królewski, pióropusznik strusi, kopytnik pospolity. Zaś wśród roślin wodnych: grzybienie białe.

Ciekawostką może być obsadzenie rosnących przy wejściu na mostek łukowy a zamarłych po powodzi w 1997 roku stuletnich cisów okazami glicynii kwiecistej, co dało spektakularny efekt. Efekt, który dodatkowo wzmocnił przesłanie mostka symbolizującego w ogrodach japońskich drogę do rajy przez trudy doczesności (Wojtoń 2013).

Delikatne pawilony, które mijamy, spacerując, takie jak klasyczny pawilon herbaciarni i skromny pawilon poczekalni, pomagają jeszcze lepiej wczuć się w nastrój ogrodu. Dołączenie do programu ogrodu herbacianego poczekalni świadczy o poważnym potraktowaniu programu ogrodu. Poczekalnia jest bowiem nieodzownym elementem u wejścia do ogrodu herbacianego. Tam goście czekają aż nadejdzie gospodarz ceremonii parzenia herbaty i zaprosi ich do pawilonu herbaciarni.

Spacerując alejkami Ogrodu Japońskiego niemal o każdej porze roku można podziwiać w nim jakieś kwitnące lub ozdobnie owocujące rośliny. Są tu też gatunki roślin ozdobne z liści jesienią podczas przebarwiania się drzew. Ich dobór nie ma w sobie nic z przypadku, a jest możliwie najdokładniejszym, choć nie niewolniczym, odwzorowaniem stylu japońskiego w polskich realiach.

Podczas spaceru po charakteryzowanym Ogródzie Japońskim koniecznie należy odwiedzić dwie kaskady na strumieniach przepływających przez Ogród: kaskady te bowiem również doskonale przybliżają nam ducha ogrodów japońskich. Kaskada męska Otoko-daki i kaskada żeńska Onna-daki dostarczą nam odmiennych doznań estetycznych nie tylko wzrokowo, ale również na poziomie dźwięków. Kaskada męska, mająca między innymi odzwierciedlać męskie cechy charakteru i pierwiastek Yang to kaskada głośna, huczna, ale nie w kłopotliwy sposób. Plusk tej kaskady jest przyjemny dla ucha. Ma ona symbolizować radość, światło. Kaskada żeńska jest skromniejsza, a przede wszystkim – cichsza. Ma przede wszystkim dostarczać wrażeń wizualnych. Reprezentuje ona pierwiastek żeński i żeńską energię oraz opanowanie, chłód, stabilność.

Centralną przestrzenią, do której doprowadzą nas wszystkie ścieżki ogrodu jest duży staw o urozmaiconej linii brzegowej, stylizowanej na naturalną. Spacerując nad stawem warto pamiętać o karpkach koi pływających spokojnie i majestatycznie w jego wodach. Są one symbolem pogody ducha, szczęścia, wytrwałości i dobrobytu. Podania chińskie głoszą, iż karpie koi potrafią popłynąć w górę Żółtej Rzeki, by przekształcić się w smoki.

Ogród Japoński pozwala dostrzec kontrast pomiędzy Yin i Yang w wielu aspektach – woda sąsiaduje z kamieniem, jasne kolory z ciemnymi itp. Przestrzenie wypełnione harmonijnym pejzażem sąsiadują z pustymi przestrzeniami – i obie są tu „u siebie”. Kontrast między nimi, a

jednocześnie ich harmonijna koegzystencja, dobrze oddają powiedzenie zen, obecne również w taoizmie: „*bez niczego nie można mieć czegoś*” (Zachariasz 2010).

Myśl tę przeniosła do świata Zachodu Ursula LeGuin w swoim poruszającym wierszu „Pieśń o stworzeniu Ea”:

Tylko w ciemności światło,
Tylko w milczeniu słowo,
Tylko w umieraniu życie:
Na pustym niebie
Jasny jest lot sokoła.

Kończąc rozdział poświęcony szczegółowemu opisowi charakteryzowanego ogrodu warto wspomnieć, iż Ogród Japoński stał się cenną atrakcją turystyczną, przyciągającą zarówno mieszkańców Wrocławia, jak i turystów z innych, często nawet bardzo odległych, miejsc. Stało się tak tym bardziej, iż Ogród często jest przestrzenią, w której organizowane są wydarzenia kulturalne, warsztaty, a także spotkania z kulturą japońską.

Zdecydowanie należy podkreślić, iż Ogród Japoński we Wrocławiu jest nie tylko pięknym miejscem, ale także miejscem promującym kulturę i filozofię japońską, zapewniającym spokój i refleksję w samym sercu miasta.

Precyzyjne zaplanowane kompozycje, misternie ułożone kamienie i doskonale wymodelowane krzewy sprawiają wrażenie jakby były tu od zawsze.

Do Ogrodu Japońskiego we Wrocławiu warto zajrzeć o każdej porze dnia i roku. Strzyżone krzewy bonsai, żywopłoty karikomi przyciągają wzrok i wydają się być bardzo bliskie naszej współczesnej estetyce. Spacerując tymi ścieżkami podziwiać możemy także typowe dla ogrodów japońskich kamienne aranżacje. Ozdobą są m.in. oryginalne japońskie latarnie, które kiedyś zapalano, by przyciągnąć do siebie światło bogów. Jest też w ogrodzie interesujący element rodzimy – przy wypoczynkowej altanie zainstalowano słupy z czarnego bazaltu pochodzącego ze Złotoryi. Atrakcją tego urokliwego miejsca, obecną na bardzo wielu fotografiach Ogrodu Japońskiego, jest wspomniany powyżej most spinający dwa brzegi rozległego i pięknie ukształtowanego stawu.

Wędrówkę najlepiej zacząć od przejścia przez główną, drewnianą bramę. Przed wiekami samuraje przed wejściem do ogrodu zostawiali na kamieniu, lub specjalnej półce, broń. Szczególnie dotyczyło to ogrodów herbacianych. Świadczyło to o ich przyjaznym nastawieniu do towarzyszy ceremonii herbacianej, która zwykle po spacerze odbywała się w specjalnym herbacianym pawilonie. Każdy, kto wchodzi do ogrodu, powinien pozostawić za sobą swoje troski i zmartwienia, by móc w spokoju i wyciszeniu oddać się kontemplacji przyrody.

Warto pamiętać, że Ogród Japoński we Wrocławiu jest położony wśród wielu innych obiektów wartych zwiedzenia, wśród nich są: Park Szczytnicki, ZOO i Afrykarium, a także Hala Stulecia.

Informacje dodatkowe, ciekawostki

Istotnym faktem mogącym zainteresować miłośników sztuki ogrodowej jest ten, iż pierwszym na świecie spisem zasad i technik zakładania ogrodów, a także monografią istniejących już ogrodów oraz traktatem filozoficznym na temat funkcji ogrodów jest liczący sobie 1000 lat podręcznik „Sakuteiki” (Wołodźko 2013).

Podczas opisu przedmiotowego ogrodu bardzo często przewijał się wątek silnego połączenia pomiędzy sztuką ogrodową, estetyką i filozofia zen. Zdecydowanie zazębiają się one we wszystkich dziedzinach życia: w architekturze, w założeniach ogrodowych, w ceremonii picia herbaty, w szczególnym kształcie czarek używanych do picia herbaty (i sake), w chińskim malarstwie tuszem epoki Song, w japońskim malarstwie tuszem, w literaturze – zwłaszcza poezji (na przykład w japońskim haiku), a nawet w sztukach walki. Sztuce Orientu stawia się podobne wymagania, co życiu; piękno jest równoznaczne z prostotą kształtów, surową oszczędnością barw, linii i słów. Przepych, ostentacja i tani sentymentalizm uważany jest za przejaw barbarzyństwa. Aby coś uznano za właściwe i piękne, powinno charakteryzować się stonowanymi kolorami, skromnymi motywami zdobniczymi, najlepiej przejętymi z przyrody. Postulat prostoty nie oznacza w praktyce ubóstwa czy abnegacji. Osiągnięcie szlachetnej i wyrafinowanej prostoty wymaga większego wysiłku niż sztuka, która popisuje się zewnętrznym blaskiem i przepychem. Symetria uważana jest za sztuczną regułę kompozycyjną, akceptującą martwy, mechaniczny porządek rzeczy, obcy naturze i naturalności. Asymetria wyraża dynamikę stawania się, wiecznego ruchu we wszechświecie i życia, którego praw nie można wykalkulować, lecz należy je odkryć intuicyjnie. Wszystkie te elementy znalazły zastosowanie również w sztuce ogrodowej.

Ideały estetyczne zen przynajmniej częściowo zawarły się w takich terminach, jak:

- prostota cichego życia. Termin ten najbardziej znany jest jako japońskie słowo *wabi*;
- bezpretensjonalna prostota. Termin ten najbardziej znany jest jako japońskie słowo *sabi*.

Obydwa te terminy często występują razem jako pojęcie *wabi-sabi*, które definiuje oczekiwany program i kompozycję ogrodu japońskiego.

Kolejne ważne kategorie, to:

- surowość, powściągliwość, przyciszenie, czyli *shibui*;
- smutek, nostalgia, czyli *aware*;
- ukryta esencja, mistyczna treść dzieła, czyli *Yūgen*.

Literatura powstająca w tym duchu to najczęściej utwory liryczne, kunsztownie wykreowane, a pozornie naturalne, jakby dopiero wpadły komuś do głowy. Ich przesłaniem jest najczęściej pochwała dostrzeżenia momentu, chwili, okruszka rzeczywistości opisanego w zwięzłych i doskonale dobranych słowach, za którymi stoi głębia zwizualizowanego obrazu i przesłania. Przykładem wierszy, które zyskawszy swą dzisiejszą formę w okresie Edo, są coraz bardziej popularne na całym świecie zwięzłe wiersze haiku. Wielu ludzi nauczyło się wypowiadać w tej formie swoje uczucia i utrwalać momenty, obserwowane w nagłym olśnieniu i obecności „tu i teraz”.

Haiku to krótkie, siedemnastosylabowe wiersze w układzie trójwersowym (gdy pisze się w języku innym niż japoński) 5 sylab / 7 sylab / 5 sylab. Haiku to obrazy mentalne utrwalone w prostych, ale oddających nastrój i emocje towarzyszące danej chwili słowach. Mogą one rezonować również z oglądem, który właśnie nas poruszył. Ponieważ te chwile, trwanie danego doświadczenia, np. spadającej kropli, muśnięcie motyla, opadanie liścia na ścieżkę itp., są bardzo ulotne, wiersz też musi mieć tę lekką, niefrasobliwą w formie, lecz o wielkiej mocy w przekazie, postać.

Doskonałym przykładem haiku jest wiersz wybitnego poety Kobayashi Issy:

Zaufaj,

Czyż płatki kwiatów

Nie sypią się w dół jak trzeba?

Lub wiersz twórcy współczesnej postaci haiku Matsuo Bashō:

Przemawiać do irysów:

To także jedna z przyjemności

Wędrowania.

Nastrój i przesłanie haiku czynią je głosicielami tych samych wartości, tego samego przekazu, co niezwykle japońskie ogrody.

Haiku są jak delikatna koronka wyglądająca na prostą do wykonania, dopóki sami się nie zabierzemy za próbę jej wykreowania. Podobne wyzwania towarzyszą twórcom japońskich ogrodów: trudno sobie wyobrazić jak wiele pracy i wysiłku stoi za prostotą, lekkością i powściągliwością doskonałych pejzaży takich założeń ogrodowych.

W malarstwie zen dąży się do uchwycenia wewnętrznej istoty rzeczywistości; może się ona przejawiać na przykład w pejzażu, zwierzęciu, gałązce bambusa itd. Malarstwo tuszem jest monochromatyczne; rezygnuje z trójwymiarowości, plastyczności i światłocienia. Obraz

redukowany jest czasem do kilkunastu kresek i plam na pustym, neutralnym tle jedwabiu czy papieru ryżowego. Obraz powstaje szybko; tusz wsiąka i wysycha natychmiast i wszelkie poprawki są niemożliwe. Podkreśla to rolę intuicyjnego działania, zgodnego z duchem zen. Mnisi chan i zen stworzyli swobodny styl malarski zwany zenga stosowany np. do ilustrowania wierszy, czy różnych dialogów pomiędzy mistrzem a uczniem lub różnych przypowieści z sutr. Odpowiednikiem tego stylu w Japonii był styl haiga – niezwykle nonszalancki i sugestywny styl towarzyszący wierszom haiku. *Zenga i haiga*, to najskrajniejsze formy malarstwa chińskim tuszem – najbardziej spontaniczne, naturalne, surowe, pełne owych „niekontrolowanych przypadków pędzla”, w których przejawiała się wspaniała bezcelowość samej przyrody, w najpospolitszym i najskromniejszym otoczeniu. Jednak najwyższą rangę ideową i artystyczną nadaje się pejzażowi. Wiąże się to m.in. z tym, że indywidualne, spontaniczne przeżycie, wyzwalane jest głównie przez kontemplację natury, przez wnikanie w jej *duchową istotę*. Człowiek jest jedynie częścią natury – małą i niewiele znaczącą w porównaniu z całą nieograniczoną i wiecznością otaczającego świata. Wytwarza to szczególne nastawienie, pełne uwielbienia i poczucia pokory do wszystkich przejawów natury. Miarą i symbolem wszechświata jest natura, a nie człowiek. Wyraźnie widać tu elementy programu ogrodów japońskich. Można powiedzieć, że japońska sztuka w różnych swoich przejawach konsekwentnie realizowała program głoszący pochwałę prostoty, szacunku dla przyrody, świadomego życia „tu i teraz”.

Powyższe słowa tłumaczą, dlaczego wyznawcy zen i osoby rozumiejące ducha japońskiej sztuki ogrodowej taką wagę przykładają do doskonałości w prostocie swoich ogrodów. Oszczędne operowanie formą, znaczenie Pustki w formie przestrzennej ogrodu, świadomość, że znaczenie mają nie kamienie w ogrodzie karesansui, lecz obraz pustej przestrzeni między nimi – to właśnie sprawia, że ogrody japońskie od ponad tysiąca lat nie wyszły z mody. I nigdy nie wyjdą.

Bibliografia

- Bińkowska, I., Szcześniak, E. i Szopińska, E. (2013) 'Park Szczytnicki', w: Matkowska, A. H. (red.) *Leksykon zieleni Wrocławia*, Wrocław: Via Nova.
- Chudzyński, L., Łanowiecki, M. i Wojtoń, A. (2016) *Ogród Japoński we Wrocławiu*. Wrocław: ATUT.
- Guzikowska-Konopińska, E. (2013) *Ogród japoński*. Warszawa: MULTICO.
- Majdecki, L. (2009) *Historia ogrodów*, t. 2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ngocbich, A. (2024) *Polska jest piękna – Ogród japoński Wrocław*. Dostępne na: <https://www.youtube.com/watch?v=z6jA5u5RG0o> (Dostęp: 21 marca 2024 r.).
- Rylke, J. (2022) *Historia sztuki ogrodowej*. Warszawa: Sztuka ogrodu, Sztuka krajobrazu.
- Wojtoń, A. (2013) 'Park Szczytnicki – Ogród Japoński', w: Matkowska, A. H. (red.) *Leksykon zieleni Wrocławia*. Wrocław: Via Nova.
- Wołodźkło, M. (2013) *Ogrody w kulturze dawnej Japonii*. Warszawa: Polski Instytut Studiów nad Sztuką Świata.
- Van Tonder, G. J., Lyons, M. J. i Ejima, Y. (2002) 'Perception psychology: Visual structure of a Japanese Zen garden', *Nature*, 419, s. 359-360. doi:10.1038/419359a.
- Zachariasz, A. (2010) 'Liryczne piękno, tajemniczość i spokój – historyczne i współczesne ogrody japońskie', *Czasopismo Techniczne. Architektura*, 12(107), s. 53-89.
- Zielony ogródek (2024) *Ogród japoński – zasady projektowania, symbole i rośliny*. Dostępne na: <https://zielonyogrodek.pl/ogrod/zakladanie-ogrodu/3371-ogrod-japonski-zasady-projektowania-symbole-i-rosliny> (Dostęp: 21 marca 2024 r.).